

Vida i arquitectura a la recerca de l'equilibri: un exemple viscut a l'Alta Ribagorça

ANNA ÀVILA, LLUÍS FERRER I MÒNICA NOGUERAS
Arquitectes

RESUM: VIDA I ARQUITECTURA A LA RECERCA DE L'EQUILIBRI: UN EXEMPLE VISCUT A L'ALTA RIBAGORÇA

El present treball és un testimoni sobre la visió de tres joves arquitectes que, tot just acabada la carrera, van anar a treballar a l'Alta Ribagorça. L'indret ofería un futur esperançador pel tema de la repoblació i la urbanització d'un espai que fins feia ben poc portava un camí demogràfic descendent i gaudia dels índexs econòmics per habitant més pobres de Catalunya. Són, doncs, unes experiències personals, no tant amb una voluntat empírica de demostrar un quelcom, sinó amb una mirada personal cap al futur: entre allò que és imaginari, allò que és real i, finalment, el que seria desitjable.

PARAULES CLAU: Alta Ribagorça, Pirineus, arquitectura, urbanisme, medi rural, treball, equilibri, medi ambient, Pont de Suert, testimoni.

RESUMEN: VIDA I ARQUITECTURA A LA BÚSQUEDA DEL EQUILIBRIO: UN EJEMPLO VIVIDO EN LA ALTA RIBAGORZA

El presente trabajo es un testimonio sobre la visión de tres jóvenes arquitectos que, recién acabada la carrera, fueron a trabajar a la Alta Ribagorza. El lugar ofrecía un futuro esperanzador por el tema de la repoblación y la urbanización de un espacio que hasta hacía muy poco tiempo llevaba un camino demográfico descendiente y gozaba de los índices económicos por habitante más pobres de Cataluña. Es, pues, el relato de unas experiencias, no tanto con una voluntad empírica de demostrar alguna cosa, sino con una mirada personal hacia el futuro: entre lo imaginario, lo real y, finalmente, lo que sería deseable.

PALABRAS CLAVE: Alta Ribagorza, Pirineos, arquitectura, urbanismo, medio rural, trabajo, equilibrio, medio ambiente, Pont de Suert, testimonio.

141

ABSTRACT: LIFE AND ARCHITECTURE IN SEARCH OF EQUILIBRIUM: A REAL EXAMPLE FROM ALTA RIBAGORÇA

The current work covers the vision of 3 young architects which went work at Alta Ribagorza. The place had good growing expectations after a period of depopulation and poverty. It is so a prospect of the future sharing imagination and reality and what would be desirable.

KEY WORDS: Alta Ribagorza, Pyrenees, architecture, urbanism, nature, labour, balance, Pont de Suert, witness.

Quan es van plantejar les segones jornades del Centre d'Estudis Ribagorçans, sobre la despoblació a la Ribagorça, se'ns va proposar presentar una comunicació explicant la nostra experiència com a joves "repobladors". No es pretenia que aquest text tingués cap caire científic, ni molt menys. Es tractava tan sols de posar sobre el paper, i a grans trets, el que havíem intuït, més que après, i el que havíem viscut, en relació amb aquest tema, els darrers cinc anys de les nostres vides, just els que feia que havíem deixat Barcelona per venir a viure a Pont de Suert.

Així, d'entrada, no semblava una tasca difícil, era qüestió de reunir-nos, posar experiències en comú, ordenar certes idees, i exposar-ho. Tanmateix, tot i que vam accedir a la proposta, no vèiem massa clar per on havien d'anar els trets; ni si això que se'ns havia encarregat arribaria a bon terme. Vam començar per reunir-nos i parlar-ne. Vam haver de fer l'exercici d'ordenar-nos les idees i explicar als altres el nostre procés personal, i això ens va fer adonar que realment aquest procés existia, que els nostres punts de vista, les nostres expectatives i la nostra relació amb l'entorn, eren molt diferents avui que quan vam venir a viure aquí. I que, curiosament, els tres processos eren extraordinàriament similars.

D'aquestes xerrades en va néixer la sensació que potser sí que valia la pena donar el nostre testimoni. No deixava de ser una visió subjectiva, però si tres persones teníem una experiència personal tan similar del mateix, també n'hi podia haver moltes altres que coincidissin amb nosaltres, sobretot en els temes que nosaltres trobàvem més preocupants; i que el fet que plantegéssim certs temes, que no havíem plantejat abans, ni entre nosaltres, podia obrir discussions i, perquè no, potser donar alguna proposta de solució, en aquest territori com en un altre de característiques similars.

Vam passar a l'acció i així exposem les nostres idees. Després de tot el procés, i ja convençuts que la despoblació que havia sofert, i que encara pateix la comarca on vivim, ha condicionat el nostre mode de vida, vam decidir centrar la nostra comunicació en tres aspectes: el primer, la nostra arribada, explicant el què ens vam trobar quan vam arribar, en contrast amb el que deixàvem enrere. El segon, la situació laboral, valorant els pros i contres del què ens implica treballar a l'Alta Ribagorça, encarat a la nostra professió, l'arquitectura. I el tercer, i darrer, l'adaptació a una nova realitat arquitectònica, centrant-nos en l'arquitectura que ens envolta, tan diferent

de la que se'ns ha explicat a la facultat, i alhora, tan marcada, segons el nostre parer, per la despoblació.

L'ARRIBADA

L'estiu de 1999, per casualitat, i per costats diferents, se'ns va proposar venir a treballar a Pont de Suert. Teníem 25 anys, cap dels tres havia acabat la carrera, potser encara ens quedava un any ben bo per començar-nos a plantejar seriosament el nostre futur laboral, però ja podíem intuir que el mercat del treball a Barcelona era difícil. Com que les propostes que ens van fer semblaven prou atractives, i la comarca no era un lloc desconegut per cap de nosaltres (o això crèiem), vam decidir provar-ho sense saber massa bé ni on anàvem, ni amb què ens trobaríem.

Sabem que som un cas especial, probablement, el *boom* immobiliari que estava causant l'obertura de les pistes d'esquí feia que, precisament en aquest lloc i en aquell moment, fóssim necessaris. Havent-nos dedicat a una altra professió, o, fins i tot dedicant-nos a l'arquitectura i en un altre moment, això no ens hauria passat. Podem dir que érem al lloc adequat, en el bon moment i amb el perfil necessari. Vam deixar, doncs, la nostra vida d'estudiants a Barcelona, per començar la nostra vida laboral a Pont de Suert.

El primer hivern va ser molt dur, el xoc frontal amb la realitat del lloc costava de pair, més encara quan ni ens havíem plantejat que tot podia ser tan diferent al que estàvem acostumats. Des de la gran ciutat no es té la perspectiva del que és, en realitat, viure a comarques. Allí t'acostumes a les coses immediates, a tenir un munt d'opcions per a fer activitats. La majoria de cops només et cal voler-ho i fer-ho. Aquí, de cop, semblava que desapareixien totes les opcions. La immediatesa no existia. La majoria de joves de per aquí que coneixíem, eren com nosaltres abans de venir, gent que torna a casa dels pares, o a la segona residència el cap de setmana, però que fa la seva vida en un altre lloc, quasi tots fills de l'èxode que ha patit el territori durant el segle XX. Ens vam trobar amb una societat molt envellida, que ens semblava que no oferia gaire opcions per a joves com nosaltres.

Veníem de la vida a la facultat, on era fàcil conèixer gent nova. Gent que tenia les mateixes inquietuds que nosaltres, i amb qui podies compartir un munt d'activitats culturals i de lleure. Aquí, de sobte, la nostra vida es va convertir en anar de casa a la feina, i de la feina a casa. Aquells espais

que deixàvem enrere, on era fàcil conèixer gent i relacionar-t'hi, ens eren impossibles de trobar.

A tot això, i encara que pugui semblar contradictori, hi havíem de sumar la pèrdua de l'anonimat. Tothom sabia qui érem i què fèiem, la gent ens feia preguntes, que venint d'una gran ciutat, podien arribar a semblar-nos extremadament indiscretes, i això ens donava la sensació que ens coartava la llibertat. La nova societat on havíem arribat marcava unes normes a les que no estàvem acostumats i per les quals, probablement, no estàvem preparats.

Després del xoc d'entrada, ens vam adonar que el que nosaltres ens havíem plantejat com un canvi de feina, en realitat era un canvi de vida. I que per adaptar-nos a aquesta nova vida havíem de canviar molts dels paràmetres que teníem apresos fins aleshores. Amb el temps ens hem anat adaptant a aquesta nova vida, hem anat prenent la perspectiva del que ens envolta i ens hem tornat més objectius, trobant-li els avantatges i els inconvenients. Tot allò que al principi ens semblava tan difícil, simplement, era desconegut.

Hem descobert que hi havia molta més gent de la que ens semblava en principi amb la que poder-nos relacionar. Al final aquells espais de relació que ens semblaven impossibles de trobar, van apareixent. També en l'aspecte cultural hem vist que podíem fer coses. Poc a poc, hem après a trobar les parcel·les de vida cultural i de lleure necessàries, encara que les hem hagut de cercar d'una manera molt diferent a la que estàvem acostumats, t'has de buscar més la vida, i segurament t'has de desplaçar uns quants quilòmetres en cotxe. El temps i la predisposició ens van obrir la porta a les diverses possibilitats que ens oferia la comarca. L'atractiu del territori que ens envolta ens ha portat a fer un procés de descobriment, coneixement, i arrelament, que probablement no hauríem fet a la gran ciutat, en la que tot és més impersonal.

Viure en una zona rural i de muntanya també implica que els teus valors i les teves necessitats canvien, algunes fins i tot desapareixen. La vida quotidiana, es torna més senzilla, et desprends del consumisme ferotge de la gran ciutat, i te n'adones que tampoc necessites tantes coses per viure com t'havien volgut fer creure. Tanmateix, malgrat que en els darrers anys la situació a l'Alta Ribagorça ha evolucionat força, continuen havent-hi moltes mancances, sobretot a nivell de serveis. No s'han solucionat moltes de les causes de l'èxode de població jove que ha patit durant molts anys, i que encara pateix la nostra comarca. Sabem que hi ha camps en què s'hi pot fer

poca cosa, però, tanmateix, creiem que n'hi ha molts d'altres en els quals val la pena seguir-hi lluitant, i així millorar la qualitat de vida dels que vivim a la muntanya.

SITUACIÓ LABORAL

Avui en dia, els tres, ja hem deixat enrere la sensació de provisionalitat amb la que vam arribar, i hem pres l'opció de quedar-nos, segurament pel mateix que vam venir, per la feina. Som autònoms i treballem per a nosaltres mateixos, cosa que a Barcelona, tal com sabem que està la situació, probablement no hauríem pogut fer. Si més no, aquí ens ho hem pogut plantejar com a una cosa natural, mentre que allí segurament hauria estat una mena d'heroïcitat.

El volum de feina és alt, principalment perquè som poca gent i hem d'abastar un territori molt ampli. Això afavoreix la diversitat de les feines que t'arriben a les mans, t'obliga a diversificar i enriqueix molt el nostre treball. A més a més, el fet que tots puguem tenir feina, evita la competència ferotge que sabem que en altres llocs existeix, sobretot en la nostra professió. Això ens deslliura d'una de les parts més desagradables de la nostra feina, fent també, que ens puguem plantejar el treball a un ritme més tranquil que a la gran ciutat. Encara que, la manca de personal qualificat pot arribar a impedir el creixement dels nostres negocis. El fet de ser poca gent a la comarca i conèixer quasi tothom, també et permet la possibilitat de tenir contacte directe amb tots els agents que intervenen a la teva feina. El principal avantatge d'això és que et facilita la tasca diària en general i la solució de problemes puntuals en particular.

Tanmateix, ens trobem molt lluny dels centres de gestió i formació: el col·legi d'Arquitectes de Catalunya té la seu més propera a Lleida, i el col·legi d'Arquitectes d'Aragó, té la seu més propera a Osca. Qualsevol d'aquestes dues ciutats les tenim a una distància d'una hora i mitja, aproximadament, de cotxe. Fa uns tres anys, però, el col·legi d'Arquitectes de Catalunya va obrir la seu dels Pirineus, ja que es veia que aquesta zona tenia una arquitectura, i per tant unes característiques pròpies. Creiem que és una aposta molt bona, tot i que nosaltres no ens en podem beneficiar, ja que aquesta seu es troba a la Seu d'Urgell, i les comunicacions des de l'Alta Ribagorça fins a l'Alt Urgell són pèssimes, triguem tant a arribar a La Seu, com per anar fins a Barcelona, per tant, hem optat per seguir treballant amb la seu del col·legi de Lleida.

Aquesta llunyania geogràfica ens limita la formació contínua i el reciclatge, ja que per acudir a cursos, xerrades o exposicions, per exemple, és necessari un sobreesforç. De totes maneres aquestes pegues, en els últims anys, degut a les noves tecnologies, ja no són tan importants com ho havien sigut, i és de preveure que disminuiran encara més amb el pas del temps.

ADAPTACIÓ A UNA NOVA REALITAT ARQUITECTÒNICA

En arribar, ens vam trobar amb una realitat arquitectònica que desconèixiem. A la facultat se'ns encarava molt cap a un tipus d'arquitectura d'avantguarda, molt urbana, i aquí ens trobàvem amb una realitat molt llunyana a les tècniques i les formes que ens havien explicat. Vam aprendre tècniques constructives i tractament amb materials que, de no trobar-nos al Pirineu, probablement no hauríem tocat mai. A força d'experiència hem anat descobrint que des de la ciutat veníem amb idees preconcebudes errònies sobre l'arquitectura de muntanya que hem hagut d'anar corregint.¹

Creiem que la gran culpable d'aquestes percepcions esbiaixades sobre l'estètica i l'arquitectura d'aquests pobles és la despoblació que han patit durant el darrer segle les zones de muntanya. Aquest fenomen havia provocat que aquests indrets quedessin aturats en el temps. El fet que durant molts anys no s'hi construís va provocar que no hi arribessin els grans avenços tècnics que hi ha hagut durant el segle XX en el camp de la construcció, i la degradació que van patir pel fet d'estar, en gran part, deshabitats, és la que els va donar l'aspecte del que avui en dia en són esclaus. L'aspecte arquitectònic que tenien era conseqüència de la tècnica constructiva tradicional de murs de càrrega, dels materials que tenien més a l'abast, de les necessitats dels usuaris (bàsicament agrícoles), i del clima. Tot era fruit de la lògica.

Les cases estaven fetes amb pedra, perquè era el material que hi havia més a l'abast, però arrebossades per fora, per aïllar millor l'interior. Tan sols eren de pedra vista les edificacions auxiliars (pallers, corrals, quadres...) i les cases més pobres. Les obertures a façana eren molt petites i de proporcions verticals, perquè la tècnica de murs de càrrega no permetia fer-les més grosses, ja que era el mateix mur el que feia d'estructura vertical dels edificis, i, a més, ateses les poques possibilitats de calefactar els interiors

1. Pel cas que ens ocupa val la pena consultar l'especial "Boí" a la *Revista DAU (Debats d'Arquitectura i Urbanisme)*, n.14, 2001.

interessava que l'edifici tingués el mínim de forats per tal de mantenir una temperatura interior més o menys constant.

Les estructures horitzontals eren de fusta, ja que també era el material més assequible i amb millor comportament per a aquest cas. Els carrers tenien l'amplada necessària pel pas dels animals, que, òbviament no era l'amplada que avui necessitem pel pas dels cotxes. I els pobles estaven formats per conjunts edificatoris derivats de l'activitat agrícola, moltes cases estaven formades per l'habitatge, el paller, l'era, els corrals, etc...

L'avanç tecnològic de l'agricultura també ha generat canvis en l'arquitectura: el canvi del bestiar per la maquinària provocà que aquesta no pogués accedir als conjunts edificatoris, molts cops pel teixit dels carrers. Això va fer que molts nuclis quedessin buits d'activitats, moltes edificacions auxiliars quedessin en desús i que aquestes activitats s'haguessin de traslladar als afores.

A tot això, i al mateix temps, hem de sumar el gran èxode que van patir aquests pobles, de gent que va marxar a les grans ciutats. Aquesta aturada en el temps que han viscut els nuclis històrics, ha provocat el pas de la pedra com a necessitat a la pedra com a luxe. Aquest emmirallament per l'estètica tradicional (a la que podríem anomenar de nucli abandonat), probablement no s'hauria donat si aquests mateixos nuclis no haguessin quedat buits; ja que la tècnica i la lògica constructives de cada època haurien seguit marcant i modificat l'estètica dels pobles. En aquest sentit, les cases que han continuat essent habitades en són un bon exemple, ja que han evolucionat el seu aspecte a cada reforma, segons la tècnica usada en el seu moment.

147

Ens trobem doncs, davant d'uns nuclis buits, ara recuperant-se, bàsicament sota demanda de segones residències, tant de gent que vol recuperar els seus orígens, com de foranis vinguts de nou. Apareixen noves tipologies d'habitatge degut a que es reciclen com a residències antigues edificacions auxiliars en desús (pallers, quadres....), i es demanden els serveis i les comoditats que, precisament pel fet de no ser-hi, van fer que s'abandonessin aquests mateixos nuclis.

Aquesta demanda de segones residències està provocant que molts pobles es converteixin en pobles de postal, que responen a la idea bucòlica que, des de la vida urbana, es té dels pobles de muntanya o que molts cops paguin el preu de deixar de ser còmodes pels seus habitants habituals, per tal de

ser bonics de cara als visitants. Molts s'estan convertint en pobles fantasma, molt construïts i molt poc habitats, cosa que fa percebre en major grau la sensació de despoblament, i alhora de desànim dels seus habitants habituals, i que genera el problema d'ajuntaments petits amb fortes càrregues de serveis, dimensionats per a puntes d'ús de 15 o 20 dies l'any, i amb poca diversificació d'entrades de diners, ja que gairebé tot s'encara al turisme. I s'està abandonant l'agricultura i la ramaderia, feines molt dures, en pro del sector de serveis, i aquest abandonament planteja el dubte de la possibilitat de manteniment del paisatge tan valorat pels mateixos turistes.

Aquesta recuperació dels nuclis buits, acaba sent un miratge per a molts d'aquests pobles, perquè els ha alliberat de la sensació d'angoixa que provoca la degradació a la que semblaven irremeiablement abocats, però tanmateix, segueixen buits. Una de les possibles solucions a molts dels problemes que pateixen aquests pobles és pensar com es vol que vagin evolucionant i creixent, per això tenim una arma molt potent que es el planejament urbanístic. Ara mateix el creixement de la majoria de pobles de la Ribagorça es regeix per unes normes molt generals on no es veu reflectida l'especificitat de cadascun d'ells.

També en trobem alguns que sí que tenen planejament, però l'han encarat molt cap a l'estètica, i en aquest aspecte són molt restrictius, obligant-nos a aconseguir l'aspecte "tradicional", però amb tècniques totalment diferents a les que van generar aquest aspecte. La qual cosa provoca l'encariment de qualsevol obra que s'hi vulgui dur a terme. A més, són plans urbanístics molt pensats pel turisme, i molt poc encarats a la gent que habita els pobles tot l'any. Hi ha hagut molt poca participació ciutadana, en general, a l'hora d'elaborar aquests plans.

A les zones més turístiques, també hi trobem un altre greu problema: els habitatges que s'hi construeixen estan molt encarats a la segona residència, per tant són molt petits i molt cars, cosa que no afavoreix gens que la gent jove es pugui establir de manera fixa en aquestes zones.

A la Ribagorça (tant a la catalana com a l'aragonesa), hi trobem, doncs, diversos estadis de tot aquest procés que hem explicat. Hi ha zones molt explotades, i on veiem difícil poder canviar la dinàmica. Però també hi ha altres zones que tenen patrimoni per explotar, però que encara no es dediquen al monocultiu del turisme, que encara són a temps de decidir cap a on volen que

vagi el seu futur. Mirar el que està passant en zones molt properes pot servir per no caure en els mateixos errors i alhora aprofitar-ne els encerts, fent una bona planificació decidida entre tots els que habiten el territori. Encara som a temps de decidir el nostre futur; tenint en compte que el turisme és una de les sortides econòmiques per a la zona, però que mai ha de ser l'única.